

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

8
2023

Tosh o'rmoni
(Navoiy viloyati)

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 426 sahifa, 30-avgust, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va

innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

JSTga a'zolik Yangi O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga olamshumul integratsiyalashtiradi	6
Muxiddin Kalonov , i. f. d., professor	
O'zbekistonda ipakchilik sanoatining rivojlanish strategiyalari samarasi.....	11
Jumayev Olimjon Sadulloevich , tadqiqotchi	
"Yashil" iqtisodiyot va uni shakllantirish masalalari.....	18
Yokubjanov Doniyor Islom o'g'li , tayanch doktorant	
Suv ta'minot korxonalarining biznes jarayonlari bo'yicha asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI)ni baholash.....	24
Saidakbarov Xusniddin Abdisalomovich , PhD	
O'zbekiston fond bozorida investorlarning pul mablag'larini jalb qilish mexanizmlaridan foydalanish.....	27
Karimov Akramjon Ikromjon o'g'li , PhD	
Ishchi kuchi bozorining amal qilish metodologiyasi	34
Mamaraximov Bekzod Erkinovich , i. f. n., dotsent	
Yashil turizmni rivojlantirish va takomillashtirish istiqbollari.....	39
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna , kafedra o'qituvchisi	
Suv resurslaridan foydalanishning samaradorligini baholashga yondashuvlar.....	44
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Samarqand viloyatida xizmat ko'rsatish sohasining holati va innovatsion rivojlanish tendensiyalari tahlili.....	50
Berdiyev Anvar Abduraxmonovich , tayanch doktorant	
Mamlakatimizda markaziy bank monetar siyosatini amalga oshirishning amaliy holati	56
G'aybullayeva Zilola Raxmatullo qizi , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari kapitalidagi mavjud davlat ulushlarini kamaytirish	61
Olimjanova Nigora Alisherovna , mustaqil izlanuvchi	
Infratuzilmaviy investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda islom moliya bozorining roli.....	65
Saydirasulov Laziz Alimovich , doktorant	
Balansning tarkibiy tuzilishi va unga ta'sir etuvchi omillar	71
Tulayev Mirzakul Salamovich , kafedra dotsenti; Axmedov Akbarali Sultonmurodovich , i. f. n (PhD)	
Интеграция современных информационных систем в аудит бюджетных организаций	78
Урдабаев Жарылкап Ермакбаевич , независимый исследователь	
Формирование и использование ресурсного потенциала промышленных предприятий.....	83
Махмудов Носир Махмудович , д. э. н., профессор; Фозилова Фирангиза Комиловна , докторант	
Qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini genofond sifatida asrash va ulardan samarali foydalanish zarurati.....	89
Sherali Xolliyev , kafedra o'qituvchisi	
Turizmni rivojlantirishda axborot texnologiyalarning o'rni	94
Yuldasheva Dilnoza Ulugbekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Sanoat klasterlarini tashkil etish va boshqarishning o'ziga xos jihatlari.....	99
Xakimov Ziyodulla Axmadovich , dotsent; Axmadova Rayxona Jasurbek qizi , tadqiqotchi	
"Universitet-ishlab chiqarish" integratsiyasi sharoitida oliy o'quv yurtlarining innovatsion rivojlanishini boshqarishning nazariy qoidalari.....	103
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi , iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent	
Farmatsevtika sanoati raqobatbardoshligini oshirishda farmatsevtikaga ixtisoslashgan erkin iqtisodiy zonalardan foydalanishning xorij tajribasi.....	108
Abdiyeva Flora Botir qizi , tayanch doktorant	
Hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga ilmiy yondashuvlar	114
Abdullayev Farxod Ozodovich , mustaqil tadqiqotchi	
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishda fiskal va monetar qoidalardan foydalanishning nazariy jihatlari	119
Hakimjon Hakimov , tadqiqotchi	
Analyzing the Impact of External Debt on The Financial Security of the Country	125
Sanakulova Barnogul Rizakulovna , Doctor of Economic Science, Professor; Jamolov Mirzabek Mirjalil ugli , Senior researcher	

Sanoat korxonalarining iqtisodiy o'sishi va barqaror rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	129
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi	
Digital Advertising Oasis: Qatar's E-Marketing Revolution	133
Mirziyo Sodikov Odiljon ogli	
Tikuv-trikotaj korxonalari faoliyatida marketing tadqiqotlaridan foydalanishning SWOT tahlili	138
Ro'zmamatov Abbas Tolibjon o'g'li, magistrant	
Xorijiy investitsiyalar oqimiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun ekonometrik regression model tuzish.....	144
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li, tayanch doktorant	
Eksport – mamlakat iqtisodiy o'sishiga ta'sir etuvchi asosiy omil sifatida	151
Sharifi Ahmad Sakhrob, mustaqil izlanuvchi	
Роль цифровизации туристической отрасли в повышении её экспортного потенциала страны	156
Суюнова Фотима Баходир кизи, базовый докторант	
Surxondaryo viloyati iqtisodiyotiga kiritilgan xorijiy investitsiyalar prognozi	161
Xatamov Nurbek Ochildiyevich, erkin tadqiqotchi	
Inson kapitalini oshirishda xodimlarni o'qitish va rivojlantirishning o'rni.....	169
G'aniyeva Dilnoza Baxriddin qizi, doktorant	
Совершенствование порядка исчисления и уплаты акцизного налога в Узбекистане	174
Жуманиязова Феруза, PhD, доцент	
Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankidan investitsiya jalb qilish imkoniyatlari.....	179
Mamatov Bahromjon Shavkatovich, dotsenti, PhD	
Davlat-xususiy sherikligini rivojlantirishning xorijiy tajribalari	184
Mamayusupova Dilovarxon Begmatovna, mustaqil izlanuvchi, i. f. f. d. (RhD)	
Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda makroprudensial siyosatning o'rni.....	190
Nilufar Sharipova, PhD	
Dunyoda qorako'l teriga bo'lgan talabning pasayishi: sabab va oqibatlar	197
Nurillayev Jamoliddin Yarashevich, doktorant, i. f. n., dotsent	
Mehnat resurslarini faoliyatini tashkil etishning mezonlari va ko'rsatkichlari.....	201
O'roqov Mamurali Odil o'g'li, tayanch doktorant	
Biznes loyihalarini moliyalashtirishning xorij tajribasi	208
Razzaqov Jasur Hamraboyevich, dotsent, PhD	
Сравнительный анализ методов оценки финансирования инновационных разработок предприятие.....	212
Рузиева Дилноза Абдусаматовна, независимый исследователь	
IPOning muvaffaqiyatlilik darajasini aniqlash metodikasini takomillashtirish yo'llari	216
Saydullayev Shaxzod Sherzodovich, PhD	
Источники финансирования стартап-проектов и способы их привлечения	222
Хажиев Бахтиёр Душабоевич, dotsent, iqtisodiyot fanlari nomzodi	
Tashqi iqtisodiy munosabatlar sharoitida tashqi savdo va bojxona mexanizmlarini tartibga solish masalalari	227
Adizov Sardor Rashidovich, mustaqil izlanuvchi	
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish	231
Mamatov Sardor Axmatjonovich, mustaqil tadqiqotchi	
Malayziya iqtisodiyotida Islom kapital bozori ahamiyatining tahlili.....	238
Abrorov Sirojiddin Zuxriddin o'g'li, PhD	
Анализ современного состояния предприятий топливно-энергетического комплекса Узбекистана	243
Мирзахалилова Азизахон Алишеровна, докторант	
Moliyaviy savodxonlik orqali fond bozori savdolarida institutsional investorlar faolligini oshirish	249
Sultanov Maxmud Axmedovich, dotsent, PhD	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tashqi bozorlarga yetkazib berishda tijorat standartlarining o'rni	254
Xojiyev Elshod Yoqub o'g'li, PhD; Fayzullayev Shuhrat Sherali o'g'li, tayanch doktorant	
Особенности использования системно-процессного менеджмента в развитии зеленой экономики	259
Отакулов Махамаджон Каримович, PhD, и.о. доцент	
Milliy turizm tarmog'ida raqobat ustunliklarini aniqlashning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	264
Xalilov Sirojiddin Sherali o'g'li, PhD	
Sut mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida "yashil marketing" strategiyalari.....	268
Eshmatov Sanjar Ashirqulovich, mustaqil tadqiqotchi, i.f.f.d.(PhD)	

O'zbekiston Respublikasida kredit mexanizmini takomillashtirish imkoniyatlari	272
Gadoyev So'hrob Jumakulovich , PhD, dotsent	
Влияние инвестиционной политики на инновационную деятельность в Республике Корея	277
Алимова София Розумбаевна , независимый исследователь	
Hududlarda oliy ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi yo'nalishlarini takomillashtirish.....	282
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich , tayanch doktorant	
Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy potentsialni rivojlantirish.....	290
N. N. Ismatullayeva , tayanch doktorant	
Mahalliy byudjet daromadlari shakllanishi va muammolarining amaliy holati va tahlili.....	293
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD	
Temir yo'l transportidan samarali foydalanishning ekonometrik tahlili.....	298
Shakarova Difuza Ruzimuratovna , tayanch doktorant	
Формирование кредитного портфеля современного коммерческого банка.....	304
Жураева Нодира Фузулий кизи , ассистент кафедры	
Logistika kompaniyalarida yuklarni sug'urtalashni takomillashtirish yo'llari	310
G. Abduvosidova , kafedra o'qituvchisi	
Tumanlar va tadbirkorlikning rivojlanish darajalarini baholash uslublari.....	315
Nazarov Shohbek Isroilovich , magistrant	
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish	320
Mamatov Axmetjon Atajanovich , professor; Allaberganov Zakir Gayibovich , dotsent	
Moliya tizimini barqarorlashtirishda mahalliy budjetlarning imkoniyatlarini oshirish masalalari	327
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Eshonqulov Asliddin Mamatmurod o'g'li , magistrant	
Byudjetdan tashqari mablag'lari samaradorligini oshirishda davlat xaridlarining roli	330
Norov Akbar Ruzimamatovich	
Fond bozorini rivojlantirishning mamlakat iqtisodiy o'sish jarayonlari bilan bog'liqligi	335
Xoliqov Ulug'bek Rustamovich , t.f.n.	
Sun'iy intellektning tijorat banklari samaradorligiga ta'siri: xorijiy tajriba	341
N.N.Ro'ziyev	
O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda investitsion loyihalarni jalb qilishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....	350
Astanov Sherzod Rustamovich , mustaqil tadqiqotchi	
Assessing the Impacts of Modern Models for Increasing Textile Product Exports through Green Strategies.....	356
Nosirova Charos	
MDH mamlakatlarida islom moliyasini rivojlanish istiqbollari	364
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna , tayanch doktorant	
Qayta ishlash sanoati korxonlarini iqtisodiy samaradorligini oshirishning zamonaviy yo'llari	369
Abduxamidova Gulxayo , tadqiqotchi	
Mintaqa iqtisodiyotiga kiritilayotgan xorijiy investitsiyalar statistik tahlili	374
Xatamov Nurbek Ochildivich , erkin tadqiqotchi	
Международный опыт развития регионов путем привлечения инвестиций через рынок капитала	380
Дадаханова Саида Махаммаджон кизи , докторант	
Искусственный интеллект как инструмент управления человеческими ресурсами	386
Хайдарова Малика Шакирджановна , преподаватель кафедры	
Surxondaryo viloyatida kichik tadbirkorlik rivojlanishining iqtisodiy-statistik tahlili	396
S.T.Toshaliyeva , PhD	
Jahon Savdo Tashkiloti faoliyati va unga a'zo bo'lish xususida.....	403
Ruzibayev Jahongir Nodirovich , tadqiqotchi	
Xufiyona iqtisodiyot ulushining oshishi O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy xavfsizligiga bevosita tahdid sifatida.....	407
Nabiyev Feruz Nurmurodovich , tadqiqotchi	
Anoerob qayta ishlash jarayonini elektr impulsli ishlov berish	412
Imomova Nodira Shavkatovna tadqiqotchi, Sultonov Mansur Qilichevich PhD	
Milliy transport infratuzilmasini takomillashtirish.....	416
Xashimova Naima Abitovna , i.f.n., professor; Ergashev Shoxrux Vosiljon o'g'li assistent	
Korxonalar faoliyatida internet – marketing texnologiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslar.....	421
M.A.Saparova , talaba	

TIJORAT BANKLARI KAPITALIDAGI MAVJUD DAVLAT ULUSHLARINI KAMAYTIRISH

Olimjanova Nigora Alisherovna
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada tijorat banklari kapitali elementlari, yetariligidagi qo'yilgan me'yoriy talablari kabi masalalar ochib berilgan. Tijorat banklari kapitali holati tahlil qilinib davlat ulushini kamaytirish bo'yicha amaliy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: tijorat bank, davlat ulushi, kapital, aktiv, passiv, kredit, sof foyda, likvidlilik.

Аннотация: В статье раскрываются такие вопросы, как элементы капитала коммерческих банков, нормативные требования к их достаточности. Анализируется состояние капитала коммерческих банков и вносятся практические предложения по уменьшению доли государства.

Ключевые слова: коммерческий банк, государственная доля, капитал, актив, пассив, кредит, чистая прибыль, ликвидность.

Abstract: The article reveals such issues as the elements of the capital of commercial banks, regulatory requirements for their sufficiency. The state of the capital of commercial banks is analyzed and practical proposals are made to reduce the share of the state.

Key words: commercial bank, state share, capital, asset, liability, credit, net profit, liquidity.

KIRISH

Xalqaro moliya-kredit munosabatlari va dunyo iqtisodiyotining globallasuvi, shuningdek xalqaro va mahalliy doirada banklar o'rtasida raqobatning keskinlashuvi ularning kapitallashuv darajasini oshirishning dolzarb masalalarini yuzaga chiqarmoqda. Chunki kapital banklar faoliyatida kutilmaganda vujudga kelishi mumkin bo'lgan zararlardan himoya qilish va aktiv operatsiyalari bo'yicha tegishli me'yorlarni aniqlashda asosiy moliyaviy manba hisoblanadi. Xalqaro amaliyotda jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozidan so'ng bu masalaga jiddiy e'tibor berilishiga qaramasdan qator muammoli holatlar yuz bermoqda. Xususan, "Xalqaro Bazel qo'mitasi tomonidan kapitalning konservatsion buferini 1,8 foizdan 2,5 foizga, asosiy kapitalga bo'lgan talabni 6,3 foizdan 7,0 foizga, umumiy kapitalga bo'lgan talabni esa 9,8 foizdan 10,5 foizga oshirganligi", bundan tashqari banklar tomonidan operatsion risk talablarini buzganligi uchun qo'llanilgan jarimalar 58 mlrd. yevro va 65 mlrd. yevrodan oshganligi, bu masalaning yana ham jiddiyligidan dalolat beradi.

O'zbekiston bank tizimida amalga oshirilayotgan samarali iqtisodiy islohotlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF–5992 sonli Farmonida – Moliyaviy sektorni izchil isloh qilish davomida qator chora-tadbirlar amalga oshirilishi, ilg'or bank biznesini yuritish hamda ushbu sektorda raqobat muhitini kuchaytirish uchun zarur sharoitlar yaratilishi belgilangan. Xususan, xalqaro standartlarga muvofiq keladigan va moliyaviy sohaga xorijiy investitsiyalar kiritish uchun jozibador huquqiy muhitni yaratadigan O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi, "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi, "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi hamda "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi yangilangan qonunlari qabul qilindi. Tijorat banklari kapitallashuv darajasini oshirish, xususan, banklarning

kapitalini barqaror manbalar hisobidan oshirish, bunda daromadning rolini oshirish, banklar kapitali tarkibida davlat ulushini kamaytirish, banklarning aksiyalarini aholi va yuridik tashkilotlarga sotish mexanizmini joriy etish va shaffofligini oshirish bilan bog'liq muammolarni hal etishga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Bunda tijorat banklari kapitallashuv darajasini oshirish bo'yicha mavjud muammolarni aniqlash va ularni yechimini topish muhim masalalaridan biri etib belgilangan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Tijorat banklari kapitalining mohiyati, tarkibi uning yetarliligi va kapitallashuv darajasini takomillashtirish masalalari xorijlik sinfik va zamonaviy iqtisodchi olimlar – A. Smit, K. Marks, I. Traxtenberg, S. Lukash, V. Kiselev, O. Lavrushin, J. Matuk, Dj. Barlton, D. Mak-Notton, E. Ridlarning ilmiy ishlarida chuqur tadqiq qilingan.

Tijorat banklari faoliyatini sarmoyasiz, ya'ni yetarli darajada kapitallashuvsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shu bois tijorat banklari kapitali dastlab banklarni ochish jarayonida, keyinchalik esa Markaziy bankning iqtisodiy normativlarini bajarishda asosiy mezon va bank faoliyatida kutilmaganda vujudga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlarni qoplashda "himoya yostiqchasi" sifatida muhim moliyaviy manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu masalalar jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozidan keyingi sharoitida ham eng dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Professor I. Traxtenbergning fikricha ham banklar kapital yaratuvchi tashkilot hisoblanadi. O'z faoliyatida ular kapitalni tashkil etish va uni to'plash jarayonlarini tezlashtiradi hamda kapitalni qayta taqsimlaydi.

O'tgan asrning 30-yillarida olmon olimlaridan A. Gann kapitalning paydo bo'lishi faqat jamg'arish emas, balki kreditlar ajratilishining natijasi ekanligi, kredit ajratish jarayoni kapitalni tashkil etilishiga nisbatan birinchi darajali hisoblanishi to'g'risida fikr yuritgan.

Bu yerda banklar kredit ajratishlari evaziga olingan daromadlari hisobidan bank kapitalining ko'payib borish jarayoni ko'zda tutilgan. Albatta, bankning dastlabki kapitali uning ta'sisчилari mablag'lari evaziga tashkil etiladi, lekin uning o'sib borishida kreditlar ajratish jarayonida hosil bo'ladigan foizli daromadlarining o'rni ham beqiyos ekanligiga e'tibor qaratilmoqda.

Masalan rus iqtisodchilari tomonidan tayyorlangan "Moliya-kredit lug'ati"da "Bank kapitali – kapitalistik banklar tomonidan jalb qilingan kredit, hisob-kitob va boshqa operatsiyalarni bajarishda foydalaniladigan kapital mablag'lar yig'indisidir" degan ta'rif keltirilgan. Demak, bank kapitali nafaqat uning o'z mablag'lari, balki shu bilan birga chetdan jalb etilgan mablag'lardan iborat ekanligi ta'kidlab o'tilgan.

Bundan tashqari bank faoliyatini boshlash uchun zarur bo'lgan asosiy vosita, ishchi kuchi uchun sarflandigan mablag'lar ham bank kapitali hisobidan amalga oshiriladi va ular ham kelgusida qo'shimcha daromad keltirilishi uchun xizmat qiladi.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan Sh. Abdullayeva va A. Omonovlar bank kapitaliga quyidagicha ta'rif berishgan: "Tijorat banklarining kapitali barqaror manba bo'lib bankning operatsion jarayonida kutilmaganda yuzaga keladigan zararlarni qoplash imkoniyatini beruvchi o'ziga xos himoya vositasidir". Bu yerda ham yuqoridagi fikrlar kabi bank kapitalining himoya vositasi ekanligiga urg'u berilgan va uning barqaror manba ekanligi e'tirof etilgan.

Bizning fikrimizcha, bank kapitali to'g'risida to'xtalganda eng avvalo, uning ta'sisчилari tomonidan faoliyat yuritish uchun maxsus litsenziya olishga qadar tashkil etilishi lozim bo'lgan mablag'larni nazardan chetda qoldirmaslik lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot davomida monografik tadqiqot usuli orqali O'zbekiston tijorat banklari kapitalida davlat ulushini kamaytirish yo'llari tadqiq qilindi. Shuningdek, iqtisodiy-statistik usul yordamida tijorat banklari kapitalida davlat ulushini kamaytirish yuzasidan amaliy takliflar keltirilib ushbu yo'nalish bo'yicha metodikalar ishlab chiqilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Hozirgi davrda dunyoning 100 dan ortiq mamlakatlarida tijorat banklari kapitalining tarkibini shakllantirishda va uning yetarlilik darajasini belgilashda Xalqaro Bazel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan standartlardan asos sifatida foydalanilmoqda. Bazel qo'mitasi faoliyatining asosiy yo'nalishi bank tizimi uchun o'z kapitaliga sifat va miqdor jihatdan yetarli talablarni o'rnatish yo'li bilan mustahkam faoliyatni ta'minlashdan iboratdir. Bu o'rinda asosiy hujjat bo'lib, 1988-yilda Markaziy bank vakillari tomonidan ishlab chiqilgan va 1993-yilda amaliyotga joriy qilingan kapital va risk bo'yicha Bazel-I kelishuvi hisoblanib, unda kapital yetarliligi me'yorini hisoblash uslubi keltirilgan.

Kapital yetarliligini aniqlash bo'yicha ishlab chiqilgan mazkur uslub kapital summasi bilan bank aktiv operatsiyalarining riskliligi o'rtasida o'rnatilgan bog'liqlikka asoslanadi. Ushbu bog'liqlik o'z kapitalini riskka tortilgan aktivlarning jami miqdoriga yoki potensial kreditlar, investitsiyalar hamda boshqa quyilmalar bo'yicha yo'qo-

tishlarning jami miqdoriga nisbati bilan aniqlanadi. Ushbu standartda kapital sifat jihatidan ikkita yirik qismga ajratilgan va ularning har biriga nisbatan yetarlilik darajasi aniqlangan. Bazel standarti bo'yicha tijorat banklari kapitalining yetarliligi aniqlanayotganda ularning aktivlari risk darajasiga ko'ra o'zaro farqlanadi. Shuningdek, ushbu standart tijorat banklarining balansdan tashqari aktivlarining risk darajasini ham hisobga olgan holda kapital yetarliligini ta'minlashni nazarda tutadi.

1-jadval: O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari kapitalining tarkibi va dinamikasi, foizda

Kapital manbalari	2019-y.	2020-y.	2021-y.	2022-y.
Ustav kapitali	68,9	64,6	69,8	61,7
Qo'shimcha kapital	0,5	0,5	0,3	0,3
Zaxira kapitali	15,3	16,3	8,7	11,0
Taqsimlanmagan foyda	15,3	18,6	12,1	14,9
Joriy yilning sof foydasi			9,1	12,0
Subordinatsiyalashgan qarz majburiyatlari			9,1	12,0
Jami kapital	100,0	100,0	100,0	100,0

Manba: www. cbu. uz. - internet sayti ma'lumotlari asosida tuzildi.

Shuningdek, tahlil qilingan davr mobaynida tijorat banklari jami kapitali tarkibida subordinatsiyalashgan qarz majburiyatlari hamda konsolidatsiyalashgan sho'ba korxonalarga qilingan qo'yilmalar yuzaga kelmagan. Tijorat banklarida subordinatsiyalashgan qarz majburiyatlarining mavjud emasligi tijorat banklarining uzoq muddatli kreditlar bozoridagi mavqeining zaifligidan dalolat beradi. Chunki subordinatsiyalashgan qarz majburiyatlari tijorat banklariga uzoq muddatli resurslarni jalb qilishning qulay va kam xarajatli vositasi hisoblanadi (1-jadval).

Bizning fikrimizcha, tijorat banklari jami kapitali tarkibida ustav kapitali ulushini pasayishiga yo'l qo'ymaslik lozim, chunki ushbu manba, birinchidan barqaror manba hisoblanadi, ikkinchidan jalb qilingan mablag'larga nisbatan arzon moliyaviy mablag'lardandir. Shuningdek, mamlakatimiz tijorat banklari kapitali tarkibida qo'shimcha kapital ulushini ham pasayishiga yo'l qo'ymaslik lozim. Tahlil davrida banklarning qo'shimcha kapitalining bank kapitalidagi ulushi ham kam miqdorda 2020-yilda 0,5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2021 va 2022-yil holatiga kelib bu ko'rsatkich 0,2 foizga punktiga kamayib 0,3 foizni, ya'ni ushbu ma'nbaning ulushi juda past darajani tashkil etadi, bu, albatta, mamlakatimiz tijorat banklari aksiyalarining moliya bozorlarida nufuzi pastligidan va oldi-sotdi jarayoni shaffofsiz ekanligidan dalolat beradi.

Xalqaro bank amaliyotida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi mamlakatimiz tijorat banklarining ham jahon bank tizimiga integratsiyalashuvini jadallashtirishni talab etmoqda. Ammo bank sohasidagi hozirgi holat tahlili bank sektorida davlatning yuqori darajadagi aralashuvi, davlat ishtirokidagi banklarda menejment va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatining yetarli emasligi, iqtisodiyotda moliyaviy vositachilikning past darajasi kabi bank sektorini iqtisodiy yangilanishlar va jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda. O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan jami 33 ta bankdan 13 tasining kapitalida davlat ishtiroki mavjud bo'lib, ularning kapitali bank tizimi jami kapitalning 87 foizidan ko'prog'ini, aktivlari esa umumiy aktivlarning 85 foizidan ko'prog'ini tashkil qiladi. Davlat ulushining bank sohasida yuqoriligi banklararo raqobat va bank xizmatlari sifatiga salbiy ta'sir qiladi. Bank sohasida davlat ulushini kamaytirish, banklarni transformatsiya qilish va xizmat ko'rsatish sohasi yaqin bo'lgan banklarni qo'shish orqali faoliyatini optimallashtirish hozirgi kundagi dolzarb masalalardandir. Yuqorida keltirilgan kamchiliklarni bartaraf etish, avvalo, tijorat banklarini baholashdan boshlanadi. Tijorat banklarini bozor qiymatida baholash orqali bankning joriy holatining tahlili, uning korporativ boshqaruvining bank foydasiga ta'siri, bank aksiyalarining foydalilik darajasi, bankning kelajakda o'z aksiyadorlariga keltirishi mumkin bo'lgan foydasi va boshqalar tahlili amalga oshiriladi.

2-jadval ma'lumotlari orqali umumiy kapitali yetarliligi tahlili 2021–2022-yillar oralig'ida bu ko'rsatkich Bazel talablaridan 2–3 barobar yuqori bo'lgan. 2020-yilda 15,6 foiz bo'lgan bo'lsa, 2021-yilda 23,5% ni tashkil etgan. Tahlil natijalaridan ko'rinib turibdiki, respublikamiz tijorat banklarida kapital yetarliligiga qo'yilgan talablar yuqori darajada ta'minlangan.

2-jadval: O'zbekiston Respublikasi bank tizimining kapital yetarliligi ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar nomi	2021-y.		2022-y.	
	mlrd. so'm	ulushi, foizda	mlrd. so'm	ulushi, foizda
I darajali kapital	22 146,3	91,4	43 659,2	83,2
Asosiy kapital	22 060,6	91,0	43 621,6	83,1
Qo'shimcha kapital	85,6	0,4	37,6	0,1
II darajali kapital	2 084,9	8,6	8 807,5	16,8
Jami regulativ kapital	24 231,1	100,0	52 466,8	100,0
Kapital yetarliligi ko'rsatkichi, foizda	15,6		23,5	
I darajali kapital yetarliligi ko'rsatkichi, foizda	14,3		19,6	

Manba: www. cbu. uz- rasmiy sayt ma'lumotlari.

Tijorat banklarining kapitallashuvini oshirish bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar natijasida 2021-yil yakunlari bo'yicha bank tizimining umumiy kapitali oldingi yildagiga nisbatan 20,2 foizga oshib, qariyb 9,4 trln. so'mni va kapitalning yetarlilik darajasi ko'rsatkichi umumiy qabul qilingan xalqaro standartlardan deyarli 3 barobardan ziyodni tashkil qildi.

Shunisi ahamiyatga molikki, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi va uning xalqaro bank tizimiga salbiy ta'siri, bank faoliyatini tartibga solishdagi mavjud nuqson va kamchiliklar, umuman olganda, inqiroz saboqlaridan kelib chiqib, banklarda likvidlilikni tartibga solishga nisbatan talablarni kuchaytirish xalqaro bank hamjamiyati tomonidan ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining "Bazel-3" deya atalmish yangi talablarining muhim tarkibiy qismi hisoblangan "Likvidlilik riskini o'lchash, standartlar va monitoring bo'yicha xalqaro yondashuvlar" nomli hujjatda tijorat banklari likvidlilikini tartibga solishni tubdan isloh qilish bo'yicha yangicha yondashuvlar berilgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur maqolada tijorat banklari kapitalida davlat ulushini kamaytirish bo'yicha olib borgan tahlillar va kelingan xulosalar natijasida quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Tijorat banklari kapitali nafaqat ular uchun "himoya vositasi", balki uzoq muddatli investitsiyalarni amalga oshirish manbasi sifatida xizmat qilmoqda. Chunki bank kapitali banklar uchun nafaqat faoliyatni tashkil etish asosi, uni rivojlantirish, faoliyatini kengaytirish manbaasi bo'lib qolmoqda. Shu bois banklarning kapitallashuv darajasini barqaror manbalar sifatidan doimiy ravishda oshirib borish lozim.
2. Banklarning kapitallashuvi jarayonlarida ular faoliyatining daromadlilik asos bo'lib hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bank kapitali tarkibining 57 foizidan ortig'i to'g'ridan to'g'ri bank faoliyatidan olingan daromadlardan tashkil topadi, qolgan 43 foizini tashkil etuvchi elementlar aksiyadorlarning pul mablag'lari hisobidan shakllantiriladi. Bu o'z o'zidan banklarning daromadlari tarkibida foizli daromadlari ulushini yuqori darajasini ta'minlash zarurligini anglatadi.
3. Mamlakatimiz tijorat banklari kapitali tarkibida subordinatsiyalashgan qarz majburiyatlari va konsolidatsiyalashgan sho'ba korxonalariga qilingan qo'yilmalarning mavjud emasligi hamda emission daromad ulushining juda past darajadali kuzatildi. Buning uchun tijorat banklari aksiyalari bozor bahosini oshirish hisobiga qo'shimcha kapital hajmini oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. К. Капитал. Критика политической экономики. – Т3 КН 2 М.: 1989. – С. 442.
2. Трахтенберг И. Денежное обращение и кредит при капитализме. – Москва.: 1962. - С. 547.
3. Проф. И. О. Лаврушина М- "Ф и С" 2001г. С–74. В. В Киселев. "Управление банковским капиталом" Москва "Экономика" 1997. С–18.
4. Жан Матук. "Финансовые системы Франции и других стран" 1том перевод с англ. Москва "Финстатикформ" 1994г С–25.
5. Лаврушин, О. И. (2011) Роль кредита в экономическом развитии / О. И. Лаврушин // Банковское дело. – № 2. – С. 32–38.
6. www. gov. uz.
7. www. review. uz.
8. www. stat. uz.
9. www. UzA. Uz.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Jtmoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Тел.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.

